

Rákóczi Gergely – Valasek Enikő

Közösségi összefogással tárulnak fel a remetekápolna titkai

62

„...az elmúlt évek során Püspöki Városunk hívő keresztény lakosai között is azt tapasztaltuk, hogy, valamiféle megkülönböztetett buzgósággal viselkednek azon kápolna iránt, amely üdvösségünk címerének, a Szent Koronának a tiszteletére áll a szomszéd Eged nevű hegyen” – írja Barkóczy Ferenc egri püspök 1752. május 10-én kelt levelében. Talán az általa említett közösségi szándék éled fel napjainkban is, mivel ahogyan a múltban, úgy a jelenben is „az omladozásnak induló kápolna” megújítása a célunk. A levél kelte óta eltelt mintegy 270 év alatt ugyan az említett templom falai leomlottak, sőt, még létezése is feledésbe merült egy időre, de hála a püspök által is említett „buzgóságnak”, azaz a közösségi összefogásnak, a kápolna immár újra láttatja magát, s egyre több rejtett kincse kerül ismét napvilágra.

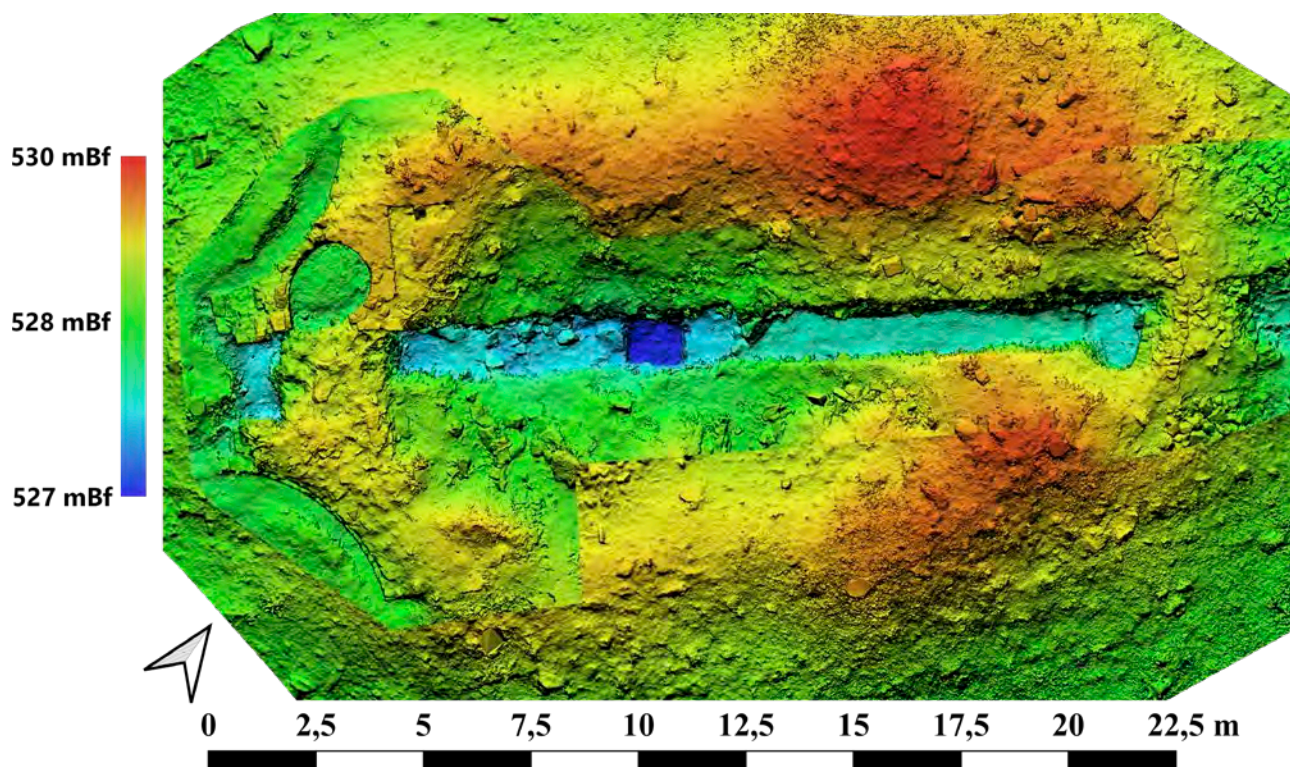

A Nagy-Eged hegyi Szent Kereszt-kápolna kutatócsoport logója

Eger város bel- és külterületének térképén látható templom az Eged-hegy tetején (Vicentius Neuwirth, 1800, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, jelzete S 12 – Div. XVII. – No. 11.)

A remetekápolna feltárása (fotó: Ráczi Kristóf László)

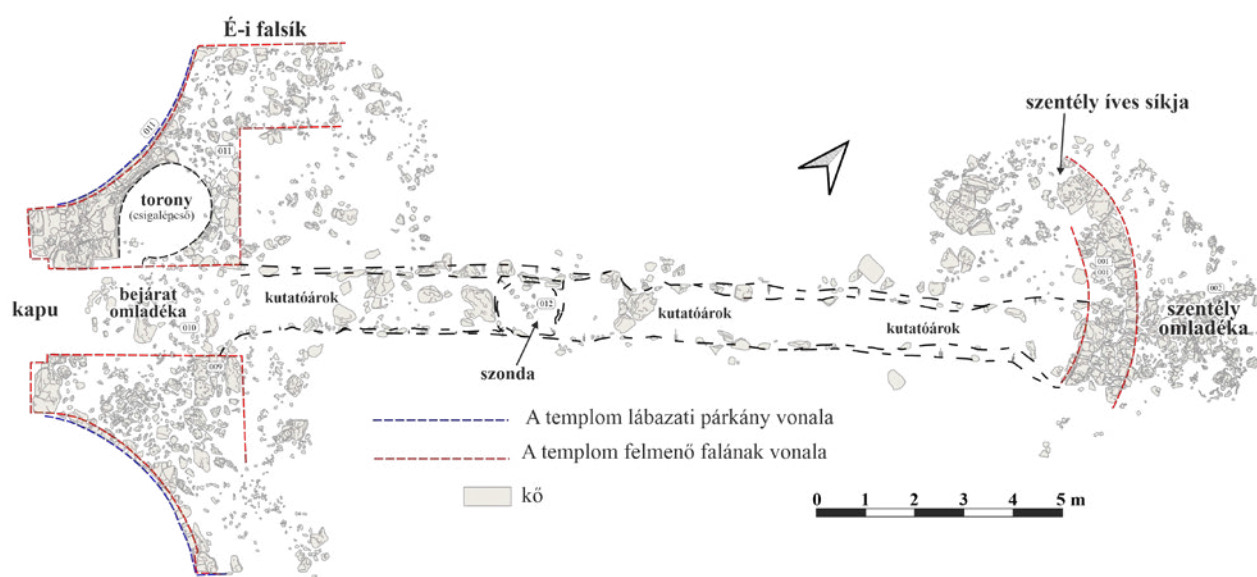

A kápolna felülnézeti digitális magasságmodellje (felmérés: Rác Kristóf László)

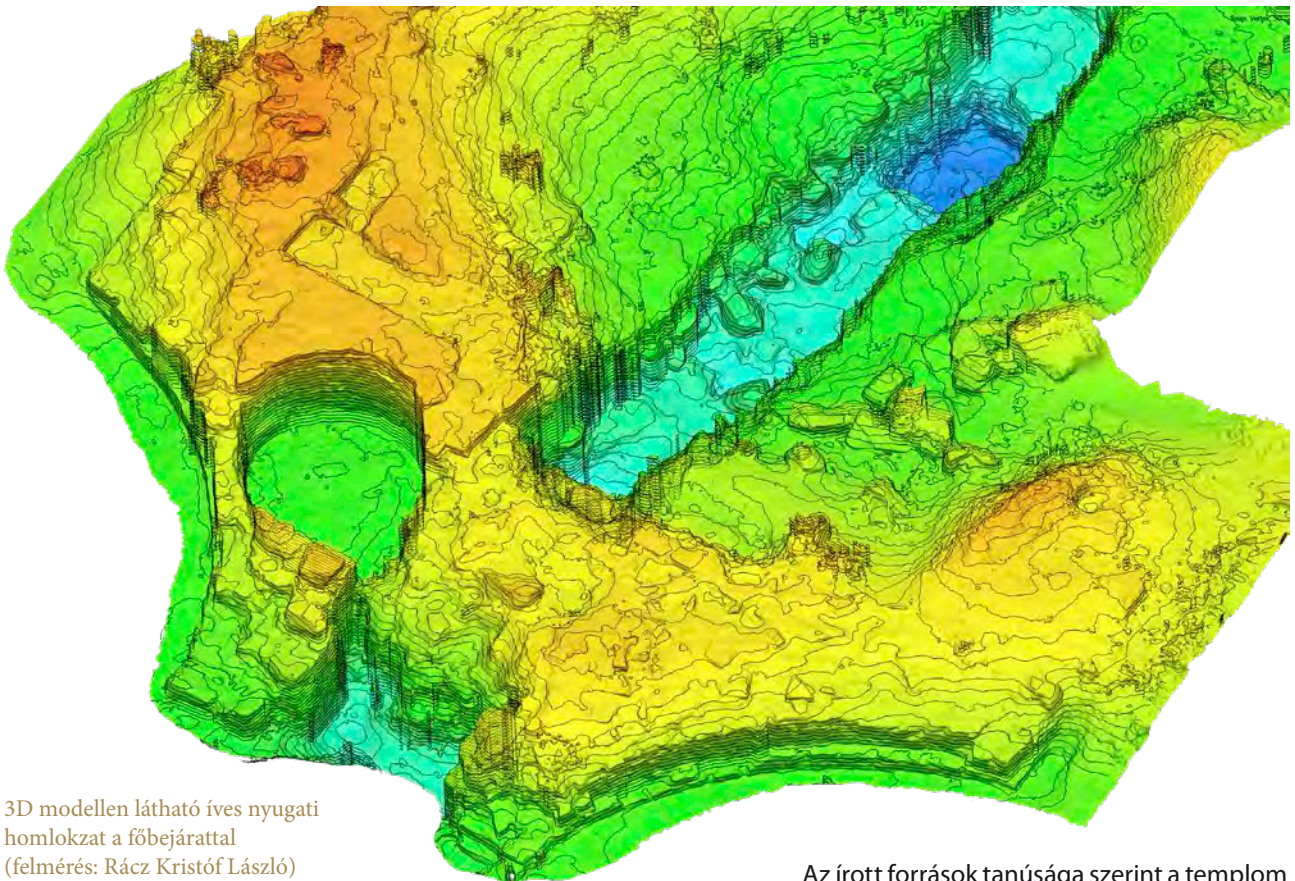
A közösségi régészeti kutatás napjainkban egyre nagyobb teret hódít hazánkban. Gyakran olvashatunk olyan sikeres, eredményes régészeti projektekről, melyekben a szakemberek mellett nagy szerepet vállal a civil közösség is. A Dobó István Vármúzeum régészeti osztálya 2019-ben indult el ezen az úton, azóta segítik a régészek munkáját lelkes önkéntesek. Az egedi kápolna újrafelfedezése is valójában ezeknek a civileknek az érdeme. 2020-ban Havasi Norbert, a Kaptárkö Természetvédelmi és Kulturális

Egyesület elnöke a Nagy-Eged hegyi tanösvény túraútvonalának kitűzéséhez kapcsolódóan levéltári kutatásokat végzett, s ő volt az, aki a helyszínen azonosította a kápolna máig látható romjait.

De mit is tudunk erről a kápolnáról? A lelőhely a Bükk központi részétől délnyugatra emelkedő, 537 méter tengerszint feletti magasságú Nagy-Eged hegy Eger felé néző platóján található. A hegy a 15. századtól kezdődően a püspöki város egyik legfontosabb szőlőtermő területe

A feltárt templom alaprajza 3D felmérés alapján (felmérés: Rác Kristóf László, rajz: Bakos Réka)

3D modellen látható íves nyugati homlokzat a főbejárattal (felmérés: Rác Kristóf László)

volt, de az írott források a középkorban még nem említenek itt kőépületet. A templomra vonatkozó első adatok a 18. századból származnak. A fent említett, 1752-ben kelt levélben azonban már egy *omladozásnak induló* kápolnáról olvashatunk, ami arra enged következtetni, hogy azt jóval korábban – Eger visszafoglalása után, de még 1752 előtt –, tehát valamikor a 17. század végén, a 18. század elején alapították. Felszentelésére 1753. május 3-án került sor Barkóczy Ferenc püspök által, s ezt követően minden év május 3-án (a Szent Kereszt feltalálása ünnepén), illetve szeptember 14-én (a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén) szentmisével egybekötött körmenetet és búcsút tartottak itt. A kápolna szakrális jelentségével és búcsújáró jellegével köthető össze a fémkeresős kutatások során itt előkerült 18. századi kegyermék és kereszték is.

I. Lipót 1676. évi ezüstkrajcárja a bécsi verdéből (fotó: Szinok Gábor)

A hegy területe a visszafoglaló háborúk során vált kulcsfontosságú hadszínterré. 1687-ben a keresztény seregek megkezdtek az 1596 óta török uralom alatt álló egri vár körülzárását, amely során számos ostromtábort építettek a város körüli területeken. Egy ilyen erőd meglétére utalnak a fémdetektoros kutatás során előkerült 17. századi pénzermék, ólomgolyók és bronz kézigránatok töredékei is.

Az írott források tanúsága szerint a templom mellett egy hajlékban (azaz remetelakban) remeték is éltek. Kettőjüknek a nevét is ismerjük: egy 1766-ban kelt boszorkányperes iratban Fráter György remete neve fordul elő, s egy ugyan ezen év októberében kelt levélből pedig tudjuk, hogy Georgius Barbaris, az Eged hegyén hét éve lakó társa a szolgálatából távozni kényszerült.

Az utolsó feljegyzett búcsút itt 1768. szeptember 14-én tartották. Egy írott forrás 1770-ben még vakolatlan templomként hivatkozik rá, egy 1780. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint viszont a templom berendezési tárgyait elszállították, s az 1776-ban építeni kezdett egri Fájdalmas Szűz- (Hatvani) temetőkápolnában írták össze azokat. Mindezekből kiindulva az épület elhagyása az 1770–1780-as évek közé tehető, amit alátámaszt az is, hogy II. József 1782. évi rendelete országszerte betiltotta a remeteségek működését.

Az épület régészeti kutatása a bejelentést követően 2020 februárjában egy helyszíni szemlével kezdődött. A lelőhely vizsgálata a következő években a helyszín és környezete műszeres lelet-felderítésével folytatódott, melyet szisztematikusan, minden év őszén és tavaszán végeztünk el. Már a fémdetektoros kutatás is remek közösségi élménnyé nőtte ki magát: számos önkéntes vett részt rajta, akik jó hangulat kíséretében segítettek a gazos, benőtt terület kitisztítását. E munkák során számos, több korszakból származó (az őskortól az újkorig datálható) lelet került elő, de a legnagyobb mennyiségben a 18. századra keltezhető leletanyagot sikerült begyűjteni.

A terület vizsgálata 2023-ban is folytatódott, először a lelőhely tágabb környezetének LIDAR (lézér alapú távérzékeléses) felmérése történt meg 2023 márciusában, a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézetnek köszönhetően.

Ezt követően pedig egy újabb fémdetektoros kutatással egybekötve önkéntesek segítségével elvégeztük a feltárandó terület ásatásra való előkészítését is.

A tervásatásra 2023. május 22. és 31. között került sor Rákóczi Gergely régész vezetésével. A feltárás a Kaptárkő Egyesület és az Egererdő Zrt. támogatásával, önkéntesek segítségével valósult meg. Az épület nyugat-keleti hossz tengelyében egy 25 méter hosszú kutatóárkot nyitottunk, melyből nagy mennyiségű beomlott kőanyagot távolítottunk el.

Részlet az 1766-ban kelt boszorkányper vádiratából:
A vádlott, „az Eged hegyen elfogott férfi ruházatban lappangó Kelemen Katalin önkéntes vallomástételében” elmondja, hogy boszorkányság vádja okán lakhelyét elhagyta, s „egy ostorosi Juhász Emberrel, aki Misére való pénzt vitt az Egedre, fell mentem én is a Remetékhez”. Ezután a remetéknél teljesített szolgálatot: „az üdötül fogvást mindéig nálok voltam s nékiek főztem, motskos edényeket fell mosogattam és Szamárkájok körül jártam”.

Az itt élő remeték levélben kérvényezték a városi bírótól az újonnan elkezdett kápolna építésének előmozdítását: „...az Úr Isten dicsőségére; az mi és Nemes Eger Városbélieknek Lelkek örömeire Dicsőséges Szent Kereszt föl magasztalása tiszteletire újonnan elkezdett Kápolnánknak építése előmozdítására méltóztatik az Úr, Bíró Uram két talicskát, egyet kő alá, másikat fővény alá alkalmaztasakat adattatni (...) Egyed Hegyin Lakozó Remeték”.

A detektoros kutatás során előkerült 18. századi fémleletek többségét az épület szerkezetéhez köthető elemek alkotják: vasszegek, téglák, ajtózsánér. Emellett előkerültek a kápolna és környezete használatával kapcsolatos tárgyak is: könyvsarokveretek, kereszték és kegyérmék, kerámia- és üvegedények töredékei, vasból készült kulcsok, valamint 17–19. századi ezüstérmék.

A kápolna szentélyében nagy mennyiségű téglatormelék halmozódott fel, ami annak téglalobozatára utal. Az A – C jelzetű bélyeges téglák a téglagyártót is felfedik előttünk: *Capitulum Agriense*, azaz az egri káptalan tégláégetője, amely az 1730-as évektől működött. A feltárt csigalépcsős torony falában is ugyanezen tégláégető C-VA bélyeges téglája volt beépítve.

Ezt követte a templomfalak feltárása, amely nem várt eredményeket hozott. A kutatóárok keleti végében sikerült feltárni a templom íves szentélyének mintegy 112 cm széles és 155 cm magasan álló falszakaszát is. A szentélybelső egy részén előkerült a fal fehér mészszemcsés vakolata is. A kutatóárok nyugati végében pedig egy még meglepőbb felfedezésre került sor: sikerült azonosítani a templom nyugati főbejáratának 165 cm magas falait. A bejárat felett egykor templomtorony állt, amelynek meglétéről a kaput eltorlaszoló nagy mennyiségű kőomladék is tanúskodott. Az épület falazata agyagba rakott mészkőből készült, de a kapunál megfigyelhetők téglából épített javítások is.

A feltárás során megmutatkozott a kápolna lábazati párkánnyal rendelkező nyugati homlokzatának íves (homorú) kialakítása is. A bejárat északi falsíkjánál omladékkal feltöltődött csigalépcsős torony látott napvilágot. Az ásatás során megismert épület alaprajza és tekintélyes, mintegy 22,5 méteres hossza jócskán meghaladja a klasszikus értelemben vett (fogadalmi, szőlőhegyi vagy temető-) kápolnák dimenzióit, inkább egy falusi és még inkább mezővárosi építészetben előforduló nagy méretű templomtípust idéznek elénk.

Az épület többéves közösségi kutatása 2022-ben a Nagy-Eged hegyi Szent Kereszt-kápolna kutatócsoport létrehozását eredményezte, melybe minden, a kápolna kutatása iránt érdeklődő

Páduai Szent Antalt ábrázoló bronz kegyérem (fotó: Valasek Enikő)

umban egy időszaki kiállítás nyílt *Kápolna – Kutatás – Közösség* címmel. A látlat célja a kápolna történetének, környezetének, művészettörténeti, régészeti és közösségi kutatásának bemutatása volt.

A kutatómunka tovább folytatódik 2024-ben is, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával a tervásatás második ütemében az épület teljes felületű feltárása a cél. A továbbiakban is számítunk eddigi támogatóink, s akár leendő önkénteseink közreműködésére is.

A tavalyi évhez hasonlóan önkénteseink akár idén is eltölthetnek egy-két nyugodt éjszakát akár sátrazva is

önkéntes bármikor beléphet. A csoport tagjai a Kaptárkő Egyesület, az Egri Közösségi Alapítvány és a Dobó István Vármúzeum támogatásával a Múzeumok Éjszakáján, 2022. június 25-én rendhagyó előadásokkal és a romokhoz vezetett túrákkal jelentkeztek. A következő évben, közvetlenül a tervásatást követően, 2023.

június 2-án a Vármúzeum-

Aranyozott fa ereklyetartó a kápolna egykori berendezései közül (fotó: Nemes Róbert)

Immaculata-kereszt a szeplőtelenül fogantatott boldogságos Szűz Mária ábrázolásával (fotó: Szinok Gábor)

a hegyen, a kápolna szomszédságában, hiszen egy nagyon különleges vonzerjű helyszínről van szó. Ezt már maga Barkóczy Ferenc püspök is felismerte, 1755. május 7-én ugyanis „e napon kíséretével mozsarak durrogása és trombiták harsonája közben az Egedhegy tetejére vonult fel, hol előkészített sátrakban üdült

három egymásután következő napon”. A hegytető – s talán maga a kápolnarom – kisugárzását Szmrecsányi Miklós pedig eképp írja le: „Valóban ha Barkóczy (...) nagy benyomásokkal felérő lelki élményekre vágyott, (...) az akkori Egerben és a környékén csak a szabad nagy természetben kereshetett ahhoz foghatót, fent a magasban, az Eged tetején, ahol a remetelak mellett kis templomot épített, s ahonnan elragadó a kilátás a Mátra csoportjára, a Bükkhegység rengetegére és a nagy Alföldre, a tágra nyílt égnek minden emberi múnél felségesebb végtelen boltozata alatt.”

A templom régészeti kutatásával párhuzamosan annak berendezési tárgyaira fókuszáló művészettörténeti kutatás is zajlik. Nemesné dr. Kis Tímea művészettörténész azonosította azokat az 1780. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben is említett műtárgyakat, amelyeket az Eged hegyi kápolnából az egri Fájdalmas Szűz- (Hatvani) temetőkápolnába szállítottak át. Így került elő a kápolna eredeti főoltárképe és egy aranyozott fa ereklyetartó.

A kutatócsoport tagjai a Nagy-Eged hegyi múzeum megnyitóján (2022. június 25., fotó: Nemes Róbert)